

(Online) ISSN 2424-6034

KODĖL KULTŪROS POLITIKOS NEIŠGELBĖJO LAISVOJI RINKA?¹

XX amžiaus pabaigoje visas pasaulis išgyveno neoliberalių principų iškilimą. Tokios asmenybės kaip R. Reiganas, M. Tečer daug prisidėjo prie laisvąja rinka grįstos ekonomikos autoriteto iškilimo. Nenuostabu, kad paskutiniame amžiaus dešimtmetyje žlugus Sovietų Sąjungai buvo manoma, jog būtent neoliberalizmas išspręs visas problemas. Neoliberalizmo doktrina buvo suvokiama kaip tam tikra panacėja nuo visų iki tol kilusių problemų. Rinka tapo nekvestionuojama gėrybe. Ir tai visiškai nestebina. Nuo totalitarinio režimo pabėgusios posovietinės valstybės norėjo kuo greičiau išsivaduoti nuo griežtos kontrolės ir daryti viską priešingai. Tam laisve paremtas liberalus kapitalizmo modelis puikiai tiko. Jo viršenybę padėjo įtvirtinti užsienio investicijos ir įvairūs fondai. O deramų alternatyvų nelabai ir buvo. Socialinis kapitalizmo modelis turėjo ryškią komunizmo stigmą, marksizmu paremtas požiūris į ekonomiką visiškai neatitiko laikotarpio dvasios ir neturėjo šansų išgyventi. Vyravusi liberalios demokratijos samprata (o tuo metu tai buvo svarbiausias dalykas naujai atkurtai valstybei) pasižymėjo neoliberaliais ekonomikos principais, kurių pagrindumas negalėjo būti kvestionuojamas. Ir iš tiesų, laisvoji rinka padėjo transformuotis ne vienai pokomunistinei valstybei ir sutvarkė daugelį ekonomikos sričių, tačiau, kai galvojame apie kultūra, švietimą, susidaro įspūdis, kad rinkai reikia

¹ Trilupaitytė Skaidra, *Kūrybiškumo galia? Neoliberalistinės kultūros politikos kritika*, Vilnius: Demos, 2015.

pagalbos. Skaidra Trilupaitytė savo knygoje „Kūrybiškumo galia? Neoliberalistinės kultūros politikos kritika“ iš pagrindų imasi kritiškai įvertinti šią problemą ir kviečia diskutuoti apie kultūros politiką atsisakant neoliberalizmo neliečiamybės statuso.

S. Trilupaitytės monografija yra labai svarbi, nes suderina net kelis mažiau nagrinėjamus viešosios politikos dėmenis. Visų pirma, knygoje skiriama dėmesio kapitalizmo teorijų praktinei išraiškai vienoje konkrečioje srityje. Antra, ta sritis dažnai yra praleidžiama įvairiuose viešosios politikos tyrimuose. Apskritai, kultūros politikai Lietuvoje skiriama labai mažai dėmesio. Kultūra ir švietimas yra dvi politikų mažiausiai vertinamos sritys, nes jose vaikšto mažesni pinigų srautai. Atmetiną požiūrį į šias sritis buvo galima matyti praelytyje vykstant ministrų skyrimui. Ne veltui kartais pasigirsta kalbų, kad Lietuvoje kultūros politikos neturime. Tačiau švietimo politika bent jau tapo akademikų analizės objektu. Sėkminga tyrimų agentūros MOSTA veikla leido aiškiau pamatyti esamą švietimo politikos situaciją. Daugiau dėmesio švietimui skiria ir mokslininkai. Kultūros politika šiuo klausimu labai atsilieka. Kultūros taryba MOSTA atitiktą kultūros politikai pradėjo burti labai neseniai, prireiks laiko, kol ši institucija pradės funkcionuoti. Viešosios politikos ekspertai kultūros politiką analizuoti imasi retai, todėl, nors autorė ir yra menotyrininkė, aptariama knyga gali būti svarbi net ir politikos mokslų disciplinai. Ir gal net būtina tiems, kurie ketina analizuoti kultūros politiką Lietuvoje, nes šalia teorinių diskusijų puikiai perteikiama ir kultūros sektoriaus raida iki šių dienų. Kad autorė, visų pirma, yra menotyrininkė, – labai didelis pranašumas, nes kultūros sričiai būdinga sava specifika, kuriai perteikti reikia būti gerai išgyvenusį „tą pasaulį“. Politikos mokslininkas, išmanantis metodus ir kapitalizmo teorijas, niekaip negalėtų parašyti tokios knygos, nes turėtų tik formą, jam trūktų įsigilinto į kultūros sritį, kad galėtų pripildyti tą formą turinio. Monografijos autorė puikiai suderina praktinį kultūros pasaulio išmanymą ir įsigilinimą į kapitalizmo teorijų, laisvosios rinkos ir neoliberalizmo prielaidas. Tai labai padidina šios knygos

vertę bendrame moksliniame lauke. Galiausiai svarbu paminėti, kad autorė ne vienoje vietoje pati pamini, kad laiko šį darbą neomarksistiniu, ją įkvėpė britų kultūros kritikai. Tai yra svarbi naujovė, nes panašių bandymų Lietuvoje turime labai mažai. Nors pasaulyje tai yra pagrindinė srovė, kritikuojanči neoliberalizmą, Lietuvoje ji ne-susiformavo greičiausiai dėl išaukštinto laisvąja rinka grįstos ekonomikos statuso. Neomarksistinės kritikos atsiradimas rodo, kad mūsų akademiniam pasaulyje diskusijos tampa įvairesnės, mokslininkai sugeba kritiškiau žvelgti net į nekvestionuojamus dalykus. Taip formuojasi nuomonių pliuralizmas ir kyla diskusijų kultūra Lietuvoje. Šia monografija S. Trilupaitytė būtent ir kviečia padiskutuoti. Nors šis darbas yra vadinamas kritika, neretai juntamas ironizavimas (dažnas neomarksistinės kritikos bruožas), autorės negalima būtų kaltinti kategoriškumu ar nuomonės piršimu.

Aptariama monografija yra sudaryta iš septynių skyrių. Kiekviename jų autorė išsamiai aptarią konkretų su kultūros politika susijusį klausimą. Visoje monografijoje išlaikytas balansas tarp teorinių diskusijų ir praktinės kultūros politikos raidos Lietuvoje apžvalgos. Vienijanti visus skyrius tema yra „kūrybiškumo politikos kritika“ – tiek jos teorinės prielaidos, tiek propagavimas šiandieninėje kultūros politikoje. Pati autorė teigia: „Iš politinės ekonomijos, geografijos ir filosofijos kylantis požiūris į kapitalizmą ir neoliberalizmą kaip globalios laisvosios rinkos interesus ginantį ideologinį projektą čia „susiduria“ su konkrečiais Lietuvos kultūros politikos bei šiuolaikinio (vizualiojo) meno pasaulio pavyzdžiais“ (p. 39).

Pirmajame knygos skyriuje, kuris atlieka ir įvado funkciją, autorė plačiai aptaria XX amžiaus pabaigos kontekstą, kuris nulėmė ideologinius pokyčius pasaulyje – pasikeitė kapitalizmo suvokimas ir kultūrinės kritikos kontekstai. Antrajame skyriuje dėmesys krypta į neoliberalizmo iškilimą ir tai lėmusias priežastis. Taip pat autorė, remdamasi neoliberalizmo kritikų tekstais, išryškina įdomų paradokšą. Neoliberalių pažiūrų ekspertai nuolat pabrėžia laisvosios rinkos svarbą ir kurią nuolatinę priešpriešą tarp valstybinio ir privataus

sektorių. Valstybinis sektorius yra kritikuojamas dėl neskaidrumo, tokia kritika yra priimtinesnė posovietinėse visuomenėse, kuriose viešoms institucijoms reikia laiko prisitaikyti prie demokratijos sąlygų. Tačiau monografijos autorė teigia, kad dažniausiai laisvosios rinkos principas išlieka deklaratyvus, nes neoliberalizmo sąlygomis valstybės galios labiau plečiamos. Apibendrinus – pirmieji du knygos skyriai yra išsamūs kapitalizmo teorijų ir neoliberalizmo doktrinos formavimosi apžvalga.

Trečiasis knygos skyrius „Kultūriniai kapitalizmo pažadai“ yra svarbus dėl jau minėtos neomarksistinės kritikos, kuri yra jo šerdis. Autorė detaliai apžvelgia 2005 metais išverstą į anglų kalbą Boltanskio ir Chiapello veikalą „Naujoji kapitalizmo dvasia“, kuris išėjęs tapo labai svarbiu neoliberalizmo kritikos atspirties tašku. Panašaus pobūdžio tekstų analizės lietuvių kalba reiktų ilgai ieškoti, dėl to skyrius gali būti įdomus skaitytojams, kurie dėl vienukių ar kitokių priežasčių domisi neomarksistine kultūros kritika.

Ketvirtasis ir penktasis knygos skyriai remiasi Pierre'o Bourdieu vartota meno lauko samprata, todėl jie abu yra glaudžiai susiję. Pirmasis koncentruojasi į menininko veiklą, o antrasis – į intelektualinę meno kritiką. Tai unikali apžvalga, kuri parodo, kaip keitėsi meno srities žmonių laikysena ir kultūros politika jų atžvilgiu nuo Nepriklausomybės atkūrimo. Toks apibendrinimas labai pravartus kitų disciplinų atstovams, kurie domisi kultūros politika, jos analize ir įgyvendinimu. Meno pasaulio žmonėms šis skyrius aktualus tuo, kad kelia tam tikrus menininko laikysenos klausimus, kurie yra sutvirtinti aiškiais teorinėmis prielaidomis. Galiausiai penktasis monografijos skyrius teikia įdomią išvargą, kad dėl jau anksčiau minėto kairiosios kritikos trūkumo susidarė kritinis konservatyviųjų filosofų požiūris į neoliberalią ekonomiką. Susiformavo įdomus reiškinys – pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį neoliberalumas buvo nekvestionuojamas, o antrajame dešimtmetyje visos laisvosios rinkos ydos jau buvo savaime suprantamos.

Šeštasis monografijos skyrius „Informacionalizmas ir naujoji kultūrinė pramonė“ atkreipia dėmesį į kylančias problemas, kurias nule-

mia neoliberalaus požiūrio taikymas kultūros politikai ir informacinės visuomenės plėtra. Autorė kritikuoja su informacijos perversmu, interneto išplitimu atėjusias kūrybinių industrijų, žinių ekonomikos, informacinės visuomenės koncepcijas. Šių procesų plėtra atlieka maskuojamąjį darbą, kuris paslepia realias kultūros politikos problemas, sistemiškumo stoką. Šis skyrius atskleidžia aklo naujosios viešosios vadybos principų sekimo ydas ir kaip tam tikrose srityse tai pasireiškia tuščiažodžiavimu ir išsikraipymu. Nors iki galo šio skyriaus reikalingumas ir aktualumas būtent kultūros politikai neįtikino.

Autorė knygą užbaigia kritine esamos situacijos refleksija, skyriumi „Vis dar neoliberalizmas“. Šis skyrius atlieka apibendrinamąją funkciją ir skelbia simbolinės kritinės figūros intelektualiniame lauke paieškas, kartu apsvarstomas tolesnės neoliberalios kritikos galimybes. Tokio pobūdžio paieškos labai tinka prie bendros knygos nuotaikos – S. Trilupaitytė nuo pat pradžių kviečia diskutuoti ir kelti klausimus, o paskutiniame skyriuje nauji diskusijos dalyviai simboliškai apibendrina visą monografiją. Tai yra didelis šios knygos pranašumas, nes būtent argumentuota kritika paremtų diskusijų trūksta tiek mūsų viešojoje, tiek akademinėje erdvėje.

Neaišku, kiek tai yra trūkumas, bet nagrinėjant knygą skyriais matyti, kad juos galima suskirstyti tematinėmis grupėmis. Nors visi skyriai susiję, kartais galima pamesti ryšį, nes dėmesys nukrypsta į gana skirtingus dalykus, skyriuose naudojamos skirtingos teorinės prielaidos. Viską vienija neoliberalizmo kritika, tačiau be to ryšiai tarp skyrių kartais pranyksta. Retkarčiais tai net balansuoja ant eklektikos ribos, tačiau tikrai negalima teigti, kad riba yra peržengiama. Kaip minėjau, nėra aišku, ar tai trūkumas. Autorė atliko labai platų tyrimą ir analizavo labai daug svarbių kultūros politikos problemų. Vis dėlto turiu pripažinti, kad, perskaičius knygą, tikrai buvo įdomu suprasti neoliberalios doktrinos įtaką kultūros politikai, geriau pažinti Lietuvos meno pasaulio sunkumus. Bet klausukas po žodžių „kūrybiškumo galia“ vis tiek liko. Šalia puikios neoliberalistinės kultūros politikos kritikos vis buvo bandoma kritikuoti ir kūrybines

industrijas, informacinės visuomenės plėtrą. Galima suprasti nepasitenkinimą tuo, kad tai maskuoja kultūros politikos problemas, bet šie procesai kyla ne tik iš neoliberalizmo, bet ir iš technologinės pažangos. Taip pat nuolat kritikuojamos kūrybinės industrijos šiais laikais apima ne tik meną ir kultūrą, bet ir reklamą, komunikaciją. Šios skirties asmeniškai pasigedau ir turbūt dėl to skyrius apie informacionalizmą įtikino mažiausiai. Galų gale kūrybinių industrijų plėtra Lietuvoje yra ypač reikalinga, nes viena iš problemų yra tai, kad turime menininkų, bet nauja meno mediatorių karta dar tik auga. Mūsų menininkai neišvengiamai yra ir tarptautinių rinkų dalyviai, todėl daugelyje sričių mums būtinai reikia prodiuserių, vadybininkų. Žmonių susidomėjimas kūrybinėmis industrijomis neišvengiamai skatina domėtis menu ir augina žmones, kurie padeda menininkams išlikti rinkos sąlygomis. Net kritikuojant laisvąją rinką pagrįstą ekonomiką, jos išvengti yra sunku. Todėl ir žiūrint iš neomarksistinės perspektyvos kūrybinių industrijų plėtra yra naudinga, nes meno vadybininkai padeda menininkams išgyventi rinkos sąlygomis ir leidžia jiems toliau kurti negalvojant apie vadybinius procesus.

Nepaisant pirmiau pateiktos kritikos, dėl kurios tikrai galima diskutuoti, „Kūrybiškumo galia? Neoliberalistinės kultūros politikos kritika“ yra labai svarbi knyga. Ji prisideda prie aktualios, bet dažnai į paskutinę vietą nustumiamos akademinės diskusijos apie kultūros politiką. Didžiulis monografijos plusas yra tai, kad ji parašyta lengvai skaitomu stiliumi, nors, kaip įprasta tokio pobūdžio darbams, nagrinėja sudėtingus reiškinius, kurie susideda iš gausybės įvairių koncepcijų. Toks prieinamumas skaitytojui yra labai svarbus, nes tai leidžia knygą skaityti ne tik akademinėi bendruomenei ar politikams, bet ir paprastam skaitytojui, kuriam tiesiog įdomi kultūros būklė Lietuvoje. S. Trilupaitytė atliko labai išsamų tyrimą (literatūros sąrašas ir įsigilinimas stublinamas) ir jai pavyko išleisti monografiją, kuri gali būti aktuali plačiam tarpdiscipliniam akademikų ratui.

ARNAS ZDANOVIČIUS